

ФОРМУВАННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВУГЛЕДОБУВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Постановка проблеми. Ресурсний потенціал вугледобувних підприємств є однією зі складових частин потенціалу вугільної промисловості України, що обумовлює важливість, актуальність та необхідність поглиблення досліджень і застосування принципово нових підходів до вирішення проблем ефективного формування та використання ресурсного потенціалу вугледобувних підприємств з урахуванням їх особливої специфіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню різноманітних аспектів формування ресурсного потенціалу на рівні підприємств присвячено роботи вітчизняних та зарубіжних науковців, а саме Л.О. Ганієвої, О.О. Давидкіна, Ф.І. Євдокімова, Ю.Н. Кузнецова, Д.В. Лепетюхіна, Л.Г. Огорокової, О.О. Свінарьова, С.Ю. Стексової, О.Г. Фототова, Ю.Ю. Частухіна, О.С. Чефранова та інших.

Невирішені частини проблеми. Однак незважаючи на зростання кількості досліджень, присвячених ресурсному потенціалу, наукову розробленість цієї проблеми в цілому ще не можна визнати вичерпною. Проблемам формування ресурсного потенціалу, саме вугледобувних підприємств з врахуванням їх особливої специфіки, в економічній літературі приділено недостатньо уваги. У зв'язку з цим, метою цієї роботи є дослідження процесів формування й використання ресурсного потенціалу вугледобувних підприємств.

Основні результати дослідження. Вугледобувне підприємство як цілісне соціально-економічне утворення з особливими формами прояву стадій відтворення водночас є частиною єдиної соціально-економічної системи держави. Розвиток вугледобувного підприємства визначається, з одного боку, його власним ресурсним потенціалом, з іншого боку — ресурсами, що виділяються для певного підприємства на мезо- і макрорівні, у тому числі інвестиціями. Чим менший ресурсний потенціал підприємства, тим більша залежність від зовнішніх ресурсів і процесу економічної взаємодії з іншими підприємствами (структурами) [1].

Важливість дослідження категорії ресурсного потенціалу вугледобувного підприємства обумовлена необхідністю оцінки можливостей його майбутнього розвитку, оскільки враховує напрямки розширення, поповнення й відтворення джерел ресурсів, що представляють резервуари, з яких набираються матеріально-речовинні й інформаційні складові системи виробництва [2].

Термін «ресурсний потенціал» вугледобувного підприємства у дослідженні найбільш доцільно розглядати як тандем понять «ресурси» і «потенціал» [3].

Згідно з словником, ресурс — це запас, накопичення, можливості. У ширшому розумінні, ресурс — це все, що без особливих витрат може бути використане на бла-

го системи, для її вдосконалення. У свою чергу, потенціал розглядається як характеристика стану підприємства на певному просторово-тимчасовому відрізку, що показує наявність визначених умов для повного використання наявних ресурсів при одержанні заданого результату й збереженні цілеспрямованості діяльності.

Складну виробничу систему вугледобувного підприємства можна описати у вигляді структурно-функціональної моделі, представленої на рис. 1. Входом системи «вугледобувне підприємство» є різного роду ресурси, виходом — готова продукція, тобто вугілля, а як обмеження в системі постають гірничогеологічні умови [4].

Ресурси вугледобувного підприємства представляють собою упорядковану сукупність потенційних можливостей підприємства, при використанні яких забезпечується реалізація його основних функцій. Наявність ресурсів, їх якісний і кількісний склад багато в чому визначають вибір і ефективність реалізації стратегії розвитку ресурсного потенціалу вугледобувного підприємства. Недостатність або відсутність окремих елементів ресурсного потенціалу свідчить про необхідність їхнього нарощування й розвитку.

Дослідження сучасних публікацій з питань оцінки, формування й використання ресурсного потенціалу дозволяє зробити висновок, що ресурсний потенціал підприємства представляє собою [3; 5]:

— сукупність не тільки потенційних можливостей ресурсів, але й здатність підприємства здійснювати процеси виробництва, розподілу, відтворення продукції, приносити доходи;

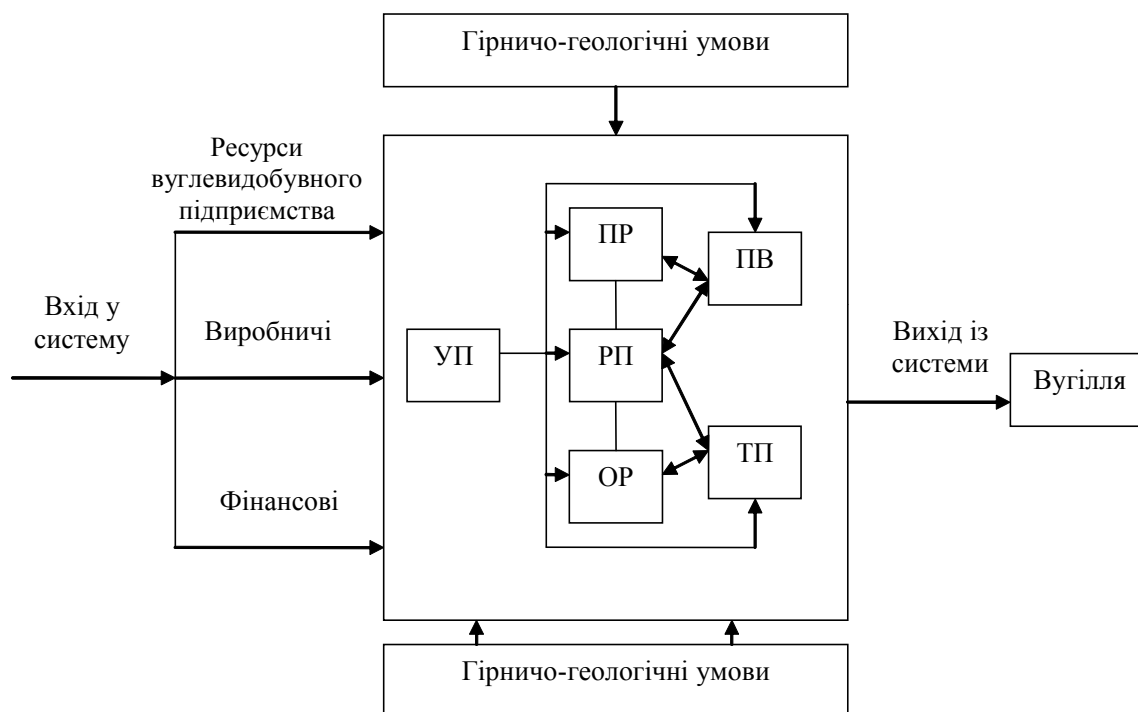
— сукупність первинних використаних ресурсів і способів їх поєднання для одержання нових видів ресурсів або більшої їхньої вартості;

— не тільки сформовану систему ресурсів, але й альтернативні ресурси і їхні джерела, тобто нові види ресурсів, що раніше не існували (чи не використовувалися), можливість використання яких науково обґрунтована й одержання (або використання) передбачено в розглянутому періоді перспективно;

— сукупність накопичених ресурсів господарюючого суб'єкта, яка характеризує можливості системи щодо здійснення цілеспрямованої діяльності з урахуванням впливу факторів внутрішнього і зовнішнього середовища;

— сукупність трудових, природних і матеріальних витрат, які визначаються кількістю, якістю і внутрішньою структурою кожного ресурсу.

При дослідженні категорії ресурсного потенціалу необхідно дотримуватися принципу системності, який дозволяє розглядати будь-яке складне ціле як систему. Ресурсний потенціал є складною системою ресурсів ви-

УП — управління вуглевидобувним підприємством
 ОР — очисні роботи
 РП — розкриття та підготовка шахтного поля
 ПР — підготовчі роботи
 ТП — транспорт та підйом
 ПВ — підтримка виробітку

Рис. 1. Структурно-функціональна модель вуглевидобувного підприємства [4]

робництва, що знаходяться у взаємозв'язку і взаємозалежності. Тому йому притаманні риси, властиві будь-якій системі. Перша з них — це цілісність, яка означає, що всі елементи потенціалу служать загальній цілі, яка постає перед системою. Другою відмінною рисою ресурсного потенціалу є складність. Вона виявляється в наявності декількох складових елементів, кожний з яких представляє собою сукупність окремих частин, які включають, у свою чергу, більш дрібні частини потенціалу. Використання в процесі планування й відтворення таких системних особливостей ресурсного потенціалу, як взаємозамінність його окремих елементів і збалансоване оптимальне співвідношення між ними, відкриває можливості створення господарської системи, що відрізняється максимальною продуктивністю [6].

Таким чином, ресурсний потенціал розглядається як багаторівнева структура, що характеризується сукупністю ресурсів різного роду, доступних для використання визначеного виду, кожен елемент якої являє собою складне ціле, систему взаємозалежних і взаємодіючих між собою частин, що мають відносну самостійність і багатofункціональність.

Вугільна промисловість представляє собою складний виробничо-технологічний комплекс, який здійснює видобуток, переробку, реалізацію вугілля, шахтне будівництво, геологорозвідувальні роботи, виробництво гірни-

чошахтного устаткування. Від всіх інших, пов'язаних з видобутком палива галузей, дану галузь відрізняють розмаїтість і складність умов (значні глибини, прояви гірничого тиску, газодинамічні явища, особливий мікроклімат й ін.), які визначають численність способів і систем розробки вугільних родовищ, використання широкого спектра технологічних процесів і устаткування.

Видобуток вугілля складається з ряду процесів і операцій, взаємопов'язаних у часі й просторі, сукупність яких і є технологією вугільного виробництва. Сучасна технологія видобутку вугілля характеризується тривалістю загального технологічного процесу при обов'язковій його безперервності, різномірністю вхідних у цей процес операцій, що пояснює розмаїтість машин і застосованих механізмів і несприятливими умовами для роботи устаткування (рухливість робочого місця, скрутність робочого простору, вологість і запиленість повітря, газоносність середовища, відсутність денного світла і т. д.).

Таким чином, вугільна промисловість України характеризується рядом специфічних особливостей, залежно від яких ключові фактори, що впливають на формування, управління й використання ресурсного потенціалу вуглевидобувного підприємства, можна умовно розділити на п'ять груп:

— природні й гірничо-геологічні фактори, що характеризують корисні копалини і природні умови їх розробки;

— технічні й технологічні фактори, пов'язані з підготовкою шахтного поля, концентрацією виробництва, механізацією й автоматизацією процесів виробництва, впровадженням нової техніки й технології тощо;

— організаційні фактори, які охоплюють комплекс питань, пов'язаних з використанням техніки, застосуванням прогресивних методів організації виробництва і праці, установленням раціональних режимів роботи;

— соціально-економічні фактори, що охоплюють системи й форми заробітної плати, підвищення кваліфікації робітників;

— структурні фактори, пов'язані з географічним розміщенням підприємств з видобутку вугілля, а також питомою вагою різних способів видобутку вугілля.

Отже, сучасне вуглевидобувне підприємство представляє собою складну динамічну систему. При заданих гірничо-геологічних і гірничо-технічних умовах поведіння такої системи в часі й просторі характеризується протіканням загальних виробничо-технологічних процесів, спрямованих на видобуток вугілля, локальних процесів і підпроцесів у технологічних ланках, що забезпечують видобуток вугілля під впливом факторів обмеження.

Гірничо-геологічні умови родовища характеризують властивості головного предмета праці вугільного виробництва. Показниками цього фактора є марка, середня щільність і міцність вугілля; структура, потужність, кут падіння, газоносність, заповненість пласту, схильність його до самозаймання, до раптових викидів вугілля й газу; міцність і температура гірських порід, схильність їх до гірських ударів; порушенність, водовмісність і розміри запасів родовища.

Більшість показників гірничо-геологічного фактора при даних техніці й технології виробництва робить істотні безпосередні й непрямі впливи на трудомісткість великої кількості процесів вуглевидобутку і, отже, на продуктивність праці робітника з видобутку вугілля. Змінити обставини гірничо-геологічного фактора в напрямку, що підвищує продуктивну силу праці, можна лише негативним шляхом, тобто шляхом відмови від розробки окремих пластів, частини запасів шахтного поля, цілих родовищ з несприятливими гірничо-геологічними умовами.

Таким чином, гірничо-геологічні фактори розглядаються як базова конкурентна перевага, що при наявному технологічному базисі визначає граничну продуктивність, а при сформованій ціні — рентабельність виробництва.

Техніка й технологія у виробничому процесі видобутку вугілля є тими обставинами продуктивної сили праці, прогресивний розвиток яких забезпечує зростання технічної озброєності праці і є вирішальною умовою підвищення його продуктивної сили.

Технічна озброєність праці підвищується унаслідок розвитку й впровадження нової техніки та прогресивної технології. Головним джерелом підвищення технічної озброєності праці є систематична модернізація діючого устаткування і реконструкція підприємств. Остання при підземному способі видобутку вугілля має значення більш важливе, ніж в інших галузях промисловості, внаслідок зміни обставин гірничо-геологічного фактора. Крім того, у конкретних умовах тієї або іншої шахти може вия-

витися неможливим ефективно застосування нової техніки на підставі процесу вуглевидобутку без проведення реконструкції інших процесів.

Особливістю технологічних факторів щодо їх впливу на трудомісткість процесів є те, що більш раціональна технологія, як правило, забезпечує зменшення трудомісткості одного робочого процесу, комплексу робочих процесів, у цілому виробничого процесу в результаті скасування окремих груп операцій, процесів.

Ефективність технологічних перетворень багато в чому визначається рівнем якості ресурсного потенціалу вуглевидобувного підприємства. У цьому зв'язку очевидна необхідність проведення ревізії запасів корисної копалини в межах гірничого відводу з метою об'єктивного виявлення можливостей і напрямків рентабельного використання наявних ресурсів, а також можливість приросту ресурсного потенціалу останніх. Водночас необхідно орієнтуватися на принципи комплексного освоєння ресурсів з урахуванням вимог до технологічної системи шахти в частині безвідхідного виробництва, що в галузі починає здобувати статус стратегічного напрямку в організації інноваційної діяльності вугільних компаній і підприємств [7].

Професійна діяльність гірників вугільних шахт пов'язана з впливом комплексу несприятливих факторів виробничого середовища: важка фізична праця в умовах підвищеної температури, вологості, впливу пилу, природних і виробничих газів, шуму, вібрації, що перевищують гранично допустимі рівні, підвищеного барометричного тиску, більш високої природної радіоактивності. У вугільному виробництві мають місце значні м'язові навантаження. Велике значення має також нервово-психічна напруга, пов'язана з імовірністю аварійних ситуацій і особистим ризиком у вуглевидобувній галузі. Цей комплекс факторів при тривалому впливі сприяє зниженню захисних сил організму, підвищуючи загальну й професійну захворюваність шахтарів.

Кваліфікація праці робітників так само, як техніка і технологія, належить до числа факторів, що підвищують продуктивну силу праці. Якщо з розвитком техніки й технології не буде відповідно підвищений рівень кваліфікації робітників, фактична ефективність нової техніки й технології виявиться меншою, що рівнозначно зниженню потенційних можливостей росту продуктивності праці. Ця особливість є однією з причин існування періоду, протягом якого колектив підприємства «проходить шлях» від початкових, часто невисоких, кількісних і якісних виробничих і економічних показників при новій техніці до нормативних. Тривалість цього періоду тим менша, чим більше рівень кваліфікації роботи працівників відповідає рівню нової техніки й технології.

Намічені та реалізовані заходи щодо технічного удосконалення виробництва повинні проводитися в нерозривному зв'язку із заходами щодо удосконалення кваліфікації працівників як тих, хто безпосередньо здійснює виконавчі функції на тому або іншому робочому процесі, так і тих, хто здійснює управління виробничим процесом на підприємстві в цілому.

Основні фонди вугільної промисловості є складовою частиною основних фондів народного господарства Украї-

ни. Особливістю основних фондів вугільної промисловості є їх безпосередній зв'язок із природними умовами й залежність від гірничо-геологічних факторів. Термін служби деяких видів основних фондів (споруджень, у тому числі гірничих виробіток, будинків, передатних пристроїв) визначається не терміном їхнього фізичного зносу, а терміном відпрацювання запасів шахтного поля або його частини.

Особливістю структури основних фондів вугільної промисловості є велика питома вага групи «Спорудження». Це пояснюється віднесенням до цієї групи гірничих виробіток. Відносно низька питома вага основних фондів групи «Робочі машини, механізми й апарати» (16,1%) на вугільних шахтах. Структура основних фондів неоднакова на окремих підприємствах вугільної галузі. Це обумовлено розходженням гірничо-геологічних умов, значним збільшенням глибини розробки родовищ і перетинів гірничих виробіток, а, отже, збільшенням їхньої вартості.

Поліпшення структури основних фондів вугільної промисловості може бути досягнуте за рахунок подальшої концентрації гірничих робіт, упровадження прогресивної технології, комплексної механізації й автоматизації процесів. Основна задача зводиться до значного збільшення питомої ваги в структурі основних фондів груп, що входять до складу активної їхньої частини.

Основою ресурсного потенціалу вуглевидобувного підприємства постає затверджена виробнича потужність вуглевидобутку, підтверджена наявністю сукупності різних видів ресурсів. Зважаючи на це, ресурсний потенціал вуглевидобувного підприємства можна розглядати в контексті трьох його складових — виробничої потужності, економічної і ринкової складових, тобто ступінь освоєння ресурсного потенціалу вуглевидобувного підприємства характеризує рівень освоєння виробничої потужності. Важливим показником при цьому є плановий обсяг вуглевидобутку і надійність його забезпечення [8].

Відповідно до загальноприйнятого визначення під виробничою потужністю підприємства прийнято розуміти максимально можливу переробку сировини або максимально можливий випуск продукції в одиницю часу, визначені за умови застосування передової технології, усунення «вузьких» місць у виробництві й повному використанні виробничих площ.

Слід зазначити, що ресурсний потенціал є синтетичним показником. До складу ресурсного потенціалу вуглевидобувного підприємства входять різні види приватних потенціалів, кожний з яких має свою самостійну галузь формування, використання і розвитку. Крім того, стан ресурсного потенціалу залежить від організаційних механізмів і конкретних важелів впливу на ресурси підприємства.

Функціональну структуру ресурсного потенціалу вуглевидобувного підприємства, обумовлену структурою виробничої системи, можна представити двома рівнями — виробничим і фінансовим.

Перший рівень — це виробничий потенціал, що відбиває можливості функціонування вуглевидобувного підприємства в напрямку поставленої мети та включає:

1. Природний потенціал, тобто наявність і якість природних ресурсів і умов їхнього використання.

2. Технологічний потенціал, тобто наявність умов і ресурсів, що дозволяють з мінімальними втратами витягти корисні копалини з надр і переробити їх до стадії готової продукції. Технологічний потенціал прямо залежить від природних факторів, тому що технологія проведення робіт визначається гірничо-геологічними умовами залягання корисної копалини.

3. Технічний потенціал, тобто технічне забезпечення виробничого процесу найбільш прогресивними засобами праці, комплексна механізація й автоматизація виробництва, впровадження нового й модернізація діючого устаткування. Визначається через застосовану технологію ведення робіт.

4. Організаційний потенціал, тобто наявність просторових, тимчасових умов для забезпечення взаємодії елементів виробничого процесу. Значною мірою залежить від параметрів і рівня використання природного, технологічного й технічного потенціалів підприємства.

5. Соціально-економічний потенціал підприємства, тобто наявність соціальних і економічних умов для одержання максимального ефекту від використання природних, трудових, матеріальних, інформаційних ресурсів. Також є під впливом багатьох факторів — внутрішніх, визначених виробничим, організаційним, технологічним потенціалами, але значною мірою зовнішніх факторів — демографічної структури, рівня безробіття, умов праці і відпочинку.

Другий рівень формується фінансовим потенціалом, тобто наявністю фінансових можливостей підприємства для інвестування засобів у поточну діяльність, і перспективний розвиток, нарощування виробничого потенціалу підприємства. Фінансовий потенціал підприємства визначається і внутрівиробничими пропорціями підприємства, і чинниками зовнішнього впливу з боку національної, регіональної й світової економічної політики, державної політики ціноутворення, політики кредитування [9].

Висновки. Таким чином, під ресурсним потенціалом вуглевидобувного підприємства розуміється сукупність різних ресурсів, наявність і ступінь використання яких забезпечує ефективне функціонування технології з видобутку вугілля, необхідні обсяги вуглевидобутку при фактичному організаційному рівні управління й наявних потенційних можливостях. Зважаючи на це, ресурсний потенціал вуглевидобувного підприємства представляє собою комплексну характеристику, яка визначає ефективність його функціонування й враховує, таким чином, наявність і якість промислових запасів підприємства, його технічний стан (знос і моральне старіння основних фондів), технологію основних і допоміжних процесів, продуктивність праці, кваліфікаційний склад працівників, фінансово-економічний стан підприємства, його місце на ринку, конкурентноздатність продукції й інші ключові фактори.

Структура ресурсного потенціалу вуглевидобувного підприємства являє собою визначений взаємозв'язок його складових, раціональне сполучення яких забезпечує ефективну реалізацію довгострокових цілей і стратегічних напрямків розвитку підприємства. Вплив складових ресурсного потенціалу неоднозначний, оскільки кожний зі складових стає середовищем для прояву іншого.

Література

1. **Ганиева Л.А.** Оценка ресурсного потенциала и прогнозирование развития производственных систем / Л.А. Ганиева // Экономическое развитие регионов : сборник научных трудов. — Уфа : Диалог, 2007. — Ч. 4. — С. 27 — 33.
2. **Фонотов А.Г.** Ресурсный потенциал: планирование, управление / А.Г. Фонотов. — М. : Экономика, 1985. — 151 с.
3. **Окорокова Л.Г.** Методология и принципы эффективного использования и формирования ресурсного потенциала промышленных предприятий : дис. ... д-ра экон. наук : спец. 08.00.05 / Л.Г. Окорокова. — М. : РГБ, 2003 (Из фондов Российской Государственной библиотеки).
4. **Свинарев А.А.** Оценка эффективности инновационных процессов, протекающих на угледобывающих предприятиях / А.А. Свинарев // Технологии управления : научно-практический журнал. — Ростов-н/Д : Изд-во РГЭУ («РИНХ»), 2006. — № 2 (8). — С. 12 — 17.
5. **Стексова С.Ю.** Методология определения ресурсного потенциала строительного предприятия / С.Ю. Стексова // Менеджмент в России и за рубежом. — 2007. — № 4. — С. 83 — 86.
6. **Давыдкина О.А.** Структурирование ресурсного потенциала с использованием эконометрической модели / О.А. Давыдкина, Ю.Ю. Частухина // Вестник Алтайск. гос. агр. ун-та. — 2009. — №1 (51). — С. 71 — 74.
7. **Кузнецов Ю.Н.** Основные направления технологических преобразований при комплексном освоении ресурсного потенциала угольных шахт / Ю.Н. Кузнецов, Д.В. Лепетюхин // Горный информационно-аналитический бюллетень (научно-технический журнал). — 2007. — № 6. — С. 168 — 170.
8. **Евдокимов Ф.И.** Механизм управления производственными рисками угледобывающих предприятий / Ф.И. Евдокимов // Наукові праці ДонНТУ : Серія: економічна. — 2008. — Випуск 33 — 2. — С. 26 — 31.
9. **Чефранова А.С.** Использование потенциала угледобывающего предприятия / А.С. Чефранова, Ф.И. Евдокимов // Материалы конф. «Экономика и маркетинг в XXI веке» — Донецк : ДонНТУ, 2008. — С. 307 — 310.

Фесенко І. А. Формування ресурсного потенціалу вугледобувних підприємств

Розкрито економічну сутність категорії «ресурсний потенціал вугледобувного підприємства», виділено його складові елементи й наведено їх характеристику. Виявлено галузеві особливості ресурсного потенціалу вугледобувних підприємств.

Ключові слова: ресурси, потенціал, вугілля, підприємства.

Фесенко И. А. Формирование ресурсного потенциала угледобывающих предприятий

Раскрыта экономическая сущность категории «ресурсный потенциал угледобывающего предприятия», выделены его составные элементы и приведена их характеристика. Виявлены отраслевые особенности ресурсного потенциала угледобывающих предприятий.

Ключевые слова: ресурсы, потенциал, уголь, предприятия

Fesenko I.A. Formation of resource potential of the coal-mining enterprises

The economic essence of a category “resource potential of the coal-mining enterprise” is discovered, its components are market out and their characteristic is presented. Branch features of resource potential of the coal-mining enterprises are revealed.

Key words: resources, potential, coal, enterprises.

Стаття надійшла до редакції 04.11.2009 р.

Прийнято до друку 27.11.2009 р.